

RAFAŁ ŁATKA¹
Biuro Badań Historycznych IPN
ORCID ID: 0000-0003-2650-4031

ARCYBISKUP ANTONI BARANIAK
JAKO CZŁONEK EPISKOPATU POLSKI, CZ. II (1967-1977)

ARCHBISHOP ANTONI BARANIAK AS A MEMBER
OF THE EPISCOPATE OF POLAND, PART TWO (1967-1977)

Abstract

The present article describes the role of Archbishop Antoni Baraniak in the Polish Episcopate in the last decade of the metropolitan's life. It is a continuation of the analysis published in 2019 in "Seminare". Despite the passage of many years since the death of the steadfast bishop, his full biography still has not been written. The paper is aimed at filling this gap in the record of Polish bishops' activity in the years 1967-1977. The Metropolitan of Poznań became known as an outstanding figure in the works on the forum of the Commission / Main Council and the Episcopal Plenary Conference. He enjoyed the trust of other hierarchs, especially that of Cardinal Stefan Wyszyński, being one of his most important collaborators. Archbishop Baraniak shared with the "Primate of the Millennium" a similar vision of the Church's activity in the realities of the communist dictatorship, as well as a decisive approach to the religious policy of the authorities of the PRL. This was particularly evident in the seventies, when both hierarchs managed to see through the deceptive declarations of Edward Gierek's political party.

Keywords: Antoni Baraniak, Episcopate of Poland, Main Council, Primate Stefan Wyszyński, authorities

Abstrakt

¹ Rafał Łatka – historyk i politolog, dr nauk społecznych z zakresu nauk o polityce, pracownik naukowy Biura Badań Historycznych IPN, koordynator Centralnego Projektu Badawczego IPN: „Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce 1944-1989”. Redaktor serii wydawniczych: „Kościół katolicki w dokumentach” i „Biskupi w realiach komunistycznego państwa”. Autor, współautor, bądź redaktor 13 książek, m.in: *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017 (wspólnie z Józefem Mareckim); *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904-1977*, Poznań-Warszawa 2017 (wspólnie z Konradem Białeckim, Rafałem Reczkiem i Elżbietą Wojcieszek); *Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980-1989*, Kraków 2016; *Komuniści i Kościół w Polsce „ludowej” w perspektywie centralnej i krakowskiej*, Warszawa 2016; *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów*, Kraków 2012. Sekretarz redakcji czasopisma „Pamięć i Sprawiedliwość”, członek redakcji pism „Glaukopis” i „Myśl.PL”. E-mail: rafal.latka@ipn.gov.pl.

Poniższy artykuł opisuje rolę abp. Antoniego Baraniaka w Episkopacie Polski w ostatniej dekadzie życia metropolity poznańskiego. Jest kontynuacją analizy opublikowanej w 2019 r. na łamach „Seminare”. Mimo upływu wielu lat od śmierci niezłomnego biskupa nie doczekał się on swojej pełnej biografii. Tekst ma wypełnić ten brak w zakresie aktywności wśród polskich biskupów w latach 1967-1977. Metropolita poznański dał się poznać jako wybitna postać w pracach na forum Komisji/Rady Głównej oraz Konferencji Plenarnej Episkopatu. Cieszył się pełnym zaufaniem innych hierarchów i kard. Stefana Wyszyńskiego, którego był jednym z najważniejszych współpracowników. Z Prymasem Tysiąclecia łączyła go wizja działalności Kościoła w realiach komunistycznej dyktatury oraz zdecydowane podejście do polityki wyznaniowej władz PRL. Było to szczególnie widoczne w latach siedemdziesiątych, gdy obaj hierarchowie nie dali się nabrać na złudne deklaracje ekipy partyjnej Edwarda Gierka.

Słowa kluczowe: Antoni Baraniak, Episkopat Polski, Rada Główna, prymas Stefan Wyszyński, władze

WPROWADZENIE

Arcybiskup Antoni Baraniak odegrał w polskim Kościele w okresie PRL niebagatelną rolę, chociaż ciągle brakuje całościowej biografii². W literaturze przedmiotu nie została również omówiona rola niezłomnego hierarchy w Episkopacie Polski³. Poniższa analiza ma za zadanie przedstawić ostatnie dziesięciolecie pracy w Episkopacie Polski metropolity poznańskiego i jest kontynuacją artykułu opublikowanego w „Seminare” w 2019 r. Lata 1967-1977 to okres, gdy w dalszym ciągu abp Baraniak należał do ścisłego grona kierownictwa tego gremium, ale rolę najważniejszego partnera kard. Wyszyńskiego przejął kard. Karol Wojtyła. Stało się to (zgodnie ze zwyczajem) w momencie, gdy w 1967 r. przyszyły papież otrzymał nominację kardynalską. Wyrazem tej zmiany było to, że w czasie posiedzenia Konferencji Plenarnej z 15-16 czerwca tego roku metropolita krakowski po raz pierwszy dziękował prymasowi za prowadzenie obrad Episkopatu. W końcowej części protokołu ze spotkania tego gremium odnotowano:

„Kard. Wojtyła wspominał, że dotąd czynił to Arcybp Baraniak, od dziś ten miły obowiązek przechodzi na niego. Konferencje Plenarne są dużym przeżyciem duchowym. Są okazją do wymiany myśli. Pracuje na nich cały Kościół w Polsce. Synteza zaś tej pracy dokonuje się pod kierownictwem Ks. Prymasa, a kierownictwo to jest Boże i oparte o głęboką cześć i synowską miłość do matki Bożej” (AAW SPP 04/232, 77).

Poniższa analiza została podzielona na dwie części. Pierwsza to: lata 1967-1970, okres gdy abp Baraniak był odpowiedzialny za wprowadzenie w życie statutu

² Na jego temat powstało kilkanaście przyczynków oraz analiza abp. Marka Jędraszewskiego dotycząca działań aparatu bezpieczeństwa wobec abp. Baraniaka – szczególnie w okresie jego uwięzienia (*W służbie Kościoła poznańskiego* 1974; Kosiński 1982, 231-290; Przykucki 2006, 219-235; Wąsowicz 2008, 15-34; Jędraszewski 2009a; Jędraszewski 2009b, 27-53; Wojcieszek 2016, 188-198; Białecki et al. 2017; Białecki i Łatka 2017, 128-136).

³ Uczyniłem to częściowo w popularnonaukowym albumie (Białecki et al. 2017, 57-64).

Konferencji Episkopatu Polski i zdecydowanie zabierał głos na forum Episkopatu na temat kryzysów systemu komunistycznego w Polsce. Druga obejmują okres 1972-1977, gdy jego działalność wśród hierarchów ulega stopniowemu zmniejszeniu na skutek pogłębiającej się choroby.

Głównym źródłem, na którym oparto poniższe rozważania są protokoły Konferencji Plenarnych oraz posiedzeń Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski pochodzące z dokumentacji Sekretariatu Prymasa Polski zgromadzonej w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego. Ważnym uzupełnieniem jest dziennik *Pro Memoria* kard. Wyszyńskiego, którego rękopis przechowuje Archiwum Archidiecezjalne Gnieźnieńskie.

1. WOBEC ZMIAN W POLSKIM KOŚCIELE I TRUDNYCH SPRAW POLITYCZNYCH 1967-1970

Arcybiskup Baraniak cieszył się wielkim zaufaniem i poważaniem ze strony kard. Wyszyńskiego, mimo że – zgodnie ze zwyczajem – najważniejszym współpracownikiem prymasa został po nominacji kardynalskiej metropolita krakowski Karol Wojtyła. Metropolita poznański w dalszym ciągu odgrywał także bardzo istotną rolę w pracach Episkopatu Polski. Świadomość tego faktu posiadał komunistyczny aparat bezpieczeństwa. Dyrektor antykościelnego Departamentu IV płk. Stanisław Morawski zauważył w swojej analizie z maja 1969 r., że do ścisłego kierownictwa Episkopatu Polski należy abp Baraniak „niewnoszący własnych koncepcji, ale popierający swoim autorytetem, wiedzą i doświadczeniem koncepcje Wyszyńskiego” (AIPN 0445/70, 7).

Arcybiskup Baraniak był w tym okresie odpowiedzialny za doprowadzenie do końca uchwalenia statutu Konferencji Episkopatu Polski. Ostateczną wersję tekstu kierowniczy organ polskiego Kościoła zaakceptował na sesji Komisji Głównej w kwietniu 1967 r. (warto nadmienić, że biskupi nie zgłaszali zbyt wielu poprawek), po czym poproszono metropolitę poznańskiego o przygotowanie jego tłumaczenia na język łaciński (AAW SPP 04/22, 12). Konferencja Plenarna zatwierdziła go na posiedzeniu, które odbywało się w dniach 15-16 czerwca 1967 r. (AAW SPP 04/232, 59). Statut został uchwalony dekretem watykańskiej Kongregacji pro Episcopis z 15 marca 1969 r. Sposób jego implementacji dyskutowano na kilku kolejnych posiedzeniach Komisji Głównej Episkopatu w 1969 i na początku 1970 r. (Białecki et al. 2017, 52-53). Statut zaczął obowiązywać od czerwca 1969 r. Usystematyzował funkcjonowanie Konferencji Plenarnej, poszczególnych komisji, oraz kierowniczego gremium Episkopatu – dawna Komisja Główna funkcjonowała od tego momentu pod nazwą Rady Głównej. Uporządkowanie kwestii statutowych pozwoliło na sprawniejszą działalność Episkopatu oraz doprecyzowanie pewnych niejasności w sposobie jego funkcjonowania spowodowanych częściowo przez brak stosownych regulacji (ASKEP 013100; Stępień 2014, 117-131). Wprowadził funkcję wiceprzewodniczącego Konferencji Plenarnej, którym jako

pierwszy został wybrany (w tajnym głosowaniu na posiedzeniu w dniach 30 września – 1 października 1969 r.) kard. Karol Wojtyła (Żaryn 2006, 19).

Z wielkim oddaniem abp Baraniak podjął również – już po zakończeniu Soboru – realizację uchwał soborowych, kierując Komisją Episkopatu do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Przewodniczący zdefiniował precyzyjnie jej zadania na wrześniowym posiedzeniu Konferencji Plenarnej Episkopatu w 1970 r.:

„troska o popularyzowanie autentycznej nauki Soboru, właściwe rozeznanie i ocena dotychczasowego dorobku soborowego w Polsce, oraz należne wykonywanie dalszych etapów odnowy soborowej w polskiej rzeczywistości kościelnej, troska o rejestrację szeroko pojętej dokumentacji soborowej, kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zwłaszcza rzymskimi itp.” (AAW SPP 04/250, 40).

W analizowanym okresie metropolita poznański w dalszym ciągu zajmował zdecydowane stanowisko wobec działalności katolików „postępowych”. W 1968 r. postulował na forum Komisji Głównej, by mocno uderzyć w wydawnictwo PAX-u (AAW SPP 04/23, 5), zaś w 1973 r. – aby Episkopat „napiętnował jakimś zbiorczym aktem prasę kontestacyjną. Idzie tu o księży, aby zorientowali się, jak mają oceniać pisma, które z różnych źródeł do nich docierają” (AAW SPP 04/28, 66).

Tego typu zdecydowane stanowisko metropolity poznańskiego i jego istotną rolę w Episkopacie Polski dostrzegał aparat represji. W analizie SB z 1968 r. wskazywano, iż abp Baraniak:

„Jest członkiem Komisji Głównej Episkopatu i przewodniczącym Komisji Posoborowej Episkopatu. Jeden z najbardziej zaufanych i bliskich współpracowników kard. Wyszyńskiego. Gorliwy wykonawca i propagator polityki kard. Wyszyńskiego i uchwał episkopatu. (...) Inicjator szeregu akcji wrogich PRL. W jego wystąpieniach publicznych notuje się wiele wrogich akcentów politycznych. Zawiedziony w związku z otrzymaniem kapelusza kardynalskiego przez Wojtyłę” (AIPN 01283/578, 32).

W ostatniej z wymienionych kwestii aparat bezpieczeństwa mylił się. Metropolita poznański nie tylko nie był rozgoryczony z powodu awansu kard. Wojtyły, ale blisko i zgodnie z nim współpracował na forum Episkopatu Polski (Jędraszewski 2009b, 492-498).

Arcybiskup Baraniak był również aktywny na forum Episkopatu w czasie kolejnych kryzysów ustrojowych PRL. W marcu 1968 r. Episkopat Polski oficjalnie zachował wobec wydarzeń wstrzemięźliwą postawę, a równocześnie wysłał ostry w swojej wymowie list do premiera Józefa Cyrankiewicza (Eisler 2000, 37-38; Łatka 2018, 59-60). Metropolita poznański, podobnie jak Prymas Wyszyński, był wrażliwy na pogorszenie wizerunku Polski za granicą za sprawą antysemitkiej nagonki zorganizowanej przez władze. Mówił o tym na kwietniowym posiedzeniu Rady Głównej: „Pewne koła chcą przyczepić Kościołowi antysemityzm, dlatego

episkopat powinien się wypowiedzieć. Polska nigdy nie była antysemicka” (AAW SPP 04/23, 41). Arcybiskup Baraniak miał również kluczowy wpływ na kształt Komunikatu Episkopatu, wydanego w czerwcu 1968 r., jak odnotowano w protokole Komisji Głównej z tego miesiąca:

„Abp. Baraniak uważa, że komunikat tak – ale nie może być w nim ani jednego słowa niedoprecyzowanego. Uważa, że obrona Żydów nie może być wyekspozowana w komunikacie, bo Żydom się krzywda nie dzieje. Stanowisko arcybiskupa popierają inni. (...) Ks. prymas uważa, że jeśli autorytatywnie określimy zjawisko, powstanie większy krzyk na świecie i z powoływaniem się na Episkopat Polski” (AAW SPP 04/23, 54).

W dokumentacji Komisji Głównej znalazł się również opis stosunku abp. Baraniaka do interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji i konsekwencji, jakie to wydarzenie przyniosło dla polskiego społeczeństwa. Hierarcha odniósł się do tych kwestii w czasie posiedzenia Rady Głównej Episkopatu w październiku 1968 r. Metropolita poznański podkreślił:

„utrzymuję, że sytuacja przynagła Rosję do jakichś ostatecznych decyzji. Rosja ma plan zjednoczenia Niemiec, czy nie nadszedł już ten etap? Wejście do Czech należy i tym tłumaczyć, że Rosji zależało na wysunięciu się na Zachód i zabezpieczeniu granicy z Niemcami. Akcja w Czechach wpłynęła na zastraszenie Polski. Ludzie są zniechęceni, apatyczni i łatwo ustępują. Społeczeństwu powinniśmy przypomnieć, jak ma się domagać praw bez wejścia na teren polityczny” (AAW SPP 04/23, 63).

Arcybiskup Baraniak równie zdecydowanie oceniał kolejny kryzys PRL z grudnia 1970 r. W czasie posiedzenia Rady Głównej 29 grudnia metropolita poznański postulował „dobitne zaznaczenie” stanowiska Episkopatu w celu uświadomienia społeczeństwa o totalitarnym charakterze państwa komunistycznego (AAW SPP 04/25, 167). W jego przekonaniu należało:

„pewne sprawy energicznie napiętnować. Tu nie chodzi o akt rewanżu czy zemsty. Trudno jednak pogodzić się z faktem, że zbrodniarz wyższej kategorii (Cyrankiewicz) ma stać na czele Rady Państwa. Wprawdzie tłumaczy się w kołach oficjalnych, że Cyrankiewicz musi pozostać na stanowisku ze względu na politykę wobec Niemiec i Zachodniej Europy. Względ jednak na ciągłość polityki, stanowi faktyczne ubliżanie ludziom, którzy tej postaci nie mogą znieść. My z takim partnerem nie możemy pertraktować, mimo że – jak dotąd – reprezentuje Radę Państwa. Cyrankiewicz jest w Poznaniu wprost znienawidzony. (...) Nastawienie do Cyrankiewicza jest tak wrogie, że gdyby go dzisiaj wieszano, to uważano by to jedynie za minimalną satysfakcję. Obecnie zaś nowy rozkaz strzelania kładzie go już całkowicie” (Białecki et al. 2017, 53-54).

Metropolita poznański zabrał również głos na temat tego, jak powinna wyglądać postawa Kościoła wobec tragicznych wydarzeń na Wybrzeżu. Uważał, że Episkopat powinien napiętnować krzywdę, jaka spotkała robotników i nie dać się przekupić żadnymi ustępstwami władz:

„Nie możemy milczeć również wtedy, gdyby chciano nam zezwalać na budowę nowych kościołów, czy gdyby dawano nam inne koncesje. Krew robotników wylana na Wybrzeżu woła o pomstę do nieba. Potrząsanie sakiewką z siedmioma miliardami to nie wszystko. Potrzeba gruntownej zmiany w zasadniczym podejściu do robotnika i jego bytu” (AAW SPP 04/25, 168).

2. OSTATNIE LATA: 1971-1977

Arcybiskup Baraniak na forum Episkopatu na początku lat siedemdziesiątych wykazywał się trzeźwym i realistycznym spojrzeniem na politykę władz PRL wobec Kościoła i społeczeństwa. Podobnie jak prymas uważał, że deklarowana przez dygnitarzy partyjnych „normalizacja” miała pozorny charakter i służyła jedynie do poprawy legitymizacji społecznej rządów nowej ekipy partyjnej. W czasie obrad Komisji Głównej w kwietniu 1971 r. odradzał prymasowi kroki mogące obniżyć autorytet Kościoła, takie jak zbyt częste spotkania kard. Wyszyńskiego z komunistycznymi dygnitarzami (AAW SPP 04/26, 77). Równocześnie wysuwał postulat wznowienia Komisji Wspólnej:

„Arcybiskup Baraniak oświadczył, że jest przeciwny ponownemu spotkaniu Księdza Prymasa z p. Premierem. Nie widać wyników pierwszego spotkania. Spotkanie w tej sytuacji pomniejszyłoby autorytet Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polskiego. Opowiedział się raczej za spotkaniem z I Sekretarzem Gierkiem. Należałoby wznowić działalność Komisji Wspólnej” (Białecki et al. 2017, 54).

W dalszej części posiedzenia metropolita poznański wspominał o kolejnych utrudnieniach ze strony władz, takich jak dokuczliwość cenzury czy terror ideologiczny wymierzony w młodzież. Prymas Wyszyński zajmował takie samo stanowisko, gdyż w podsumowaniu dyskusji prowadzonej na forum Rady podkreślił:

„Teza, że Episkopat powinien załatwić z Rządem bieżące sprawy nie budzi wątpliwości. Dążymy i musimy dążyć do naprawienia krzywd wyrządzonych Kościołowi w okresie minionym. Ponieważ rozmowy w USW nie przynoszą pożądanych rezultatów i zapowiedź Premiera o normalizacji stosunków Kościół – Państwo się oddala, nieufność w deklaracje rządowe wzrasta. W takiej więc sytuacji nie może Prymas rozmawiać z Premierem” (AAW SPP 04/26, 79).

Kwestia relacji państwo – Kościół była również przedmiotem kolejnej sesji Rady Głównej w czerwcu 1971 r. Arcybiskup Baraniak należał do grona zwoln-

ników informowania wprost społeczeństwa, że władze nie wywiązują się ze swoich deklaracji. Doradzał, by w Komunikacie Episkopatu znalazło się stwierdzenie, że „do dnia dzisiejszego nie ma żadnych praktycznych efektów zapowiedzianej normalizacji” (AAW SPP 04/26, 148). Z tego względu postulował również jak najszybsze opublikowanie przygotowanego przez kard. Wojtyłę memoriału „o wolności religijnej”, stwierdzając na posiedzeniu Rady Głównej w maju 1972 r.: „W Kraju nie widać poprawy. Wydarzeń krzywdzących jest cała seria. Czy milczeniem z zasady możemy coś zyskać?” (AAW SPP 04/27, 134). Metropolita poznański uważał, że sygnalizowana przez władze „normalizacja” nie tylko ma pozorny charakter, ale również, że następuje dalsze zaostrzenie antykościelnej polityki. W związku z coraz bardziej brutalnym postępowaniem władzy proponował postawienie jej „ultimatum”. Podobne stanowisko zajmował aż do swojej śmierci. Przykładowo, w czasie spotkania z dziekanami archidiecezji poznańskiej 15 marca 1977 r. podkreślał:

„Nie należy przedwcześnie radować się próbą normalizacji stosunków państwa z Kościołem, bowiem Kościół jest niepożądanym zjawiskiem w rzeczywistości komunistycznej. (...) Będziemy świadkami porozumienia między Kościołem a PRL. Episkopat musi najpierw wszystkie drażliwe problemy, których jest wiele, [właściwie rozwiązać]” (Białecki et al. 2017, 55).

Z tego też powodu abp Baraniak był przeciwny wyjazdowi do USA Prymasa Polski. Uważał, że w okresie silnego napięcia relacji z rządem PRL jest to ryzykowane (AAW SPP 04/28, 15).

Metropolita poznański w czasie spotkań kierowniczego gremium polskiego Kościoła zwracał również uwagę na konkretne przejawy antykościelnej działalności władz. Za kluczowe pod tym względem uznawał ograniczenia w budownictwie sakralnym, które były jednym z najważniejszych elementów polityki wyznaniowej rządu PRL w latach siedemdziesiątych (Dudek 1997, 125-152; Gryz 2007). W czasie obrad we wrześniu 1971 r. abp Baraniak:

„podniósł problem budownictwa sakralnego. Stwierdził, że proces uzyskiwania pozwolenia na budowę jest długi i skomplikowany. Metoda biurokratyzmu i przeciągania ostatecznych decyzji dla poznaniaków-legalistów jest ogromnie męcząca i zniechęcająca. Trzeba by władzom zwrócić na to uwagę. (...) Już nie idzie o kościoły, ale o punkty kultu. Całe wielkie dzielnice powstają bez kościołów. Planiści nie przewidują w tych dzielnicach lokalizacji pod kościół, np. Winogrody w Poznaniu. Pozwolenie na budowę kościoła jest, ale nie ma miejsca na kościół” (AAW SPP 04/26, 176-177).

Metropolita poznański, podobnie jak kard. Wyszyński i kard. Wojtyła, uważał, że szczególną opieką w latach siedemdziesiątych należy otoczyć młodzież. Wynikało to z faktu, iż władze PRL zintensyfikowały swoje działania w zakresie oddziaływania na młode pokolenie oraz decyzji Episkopatu o rozwoju duszpasterstw akademickich.

Arcybiskup Baraniak nie zabierał głosu w tej sprawie na forum Rady Głównej, ale zdecydowanie popierał inicjatywy prymasa i metropolity krakowskiego (Łatka 2019, 156-180).

Arcybiskup Baraniak wielokrotnie odnosił się również do problemu relacji rząd PRL – Stolica Apostolska. Jego spojrzenie na tę problematykę w zasadniczej mierze pokrywało się z opinią kard. Wyszyńskiego, który uważał, że nie należy się spieszyć z nawiązaniem stosunków dyplomatycznych i przyjazdem przedstawiciela Watykanu do Polski na stałe (Raina 2001a, 5-148; Raina 2001b, 87-115; Grajewski 2009, 51-80; Skibiński 2013, 333-346). Pod koniec 1973 r. na forum Rady Głównej abp Baraniak przekonywał, że „problemem pierwszorzędnej wagi w rozmowach Stolicy Ap[ostolskiej] z rządem jest osobowość publiczno-prawna Kościoła. Należy bronić się przed ustanowieniem w Polsce przedstawiciela Stolicy Ap[ostolskiej], bo to Kościołowi nic dobrego nie przyniesie” (AAW SPP 04/28, 95). Z kolei w czasie posiedzenia Rady w czerwcu 1974 r.:

„Arcybp. Baraniak stwierdził, że podnoszą się krytyczne głosy przeciwko Papieżowi Janowi XXIII, co odbija się ujemnie na jego procesie beatyfikacyjnym. Jego stosunek do Rosji uważają za wielką pomyłkę. Uważają, że jego otwarcie na Wschód doprowadziło do tych kontestacji lewicujących na Zachodzie. Obowiązkiem więc naszym jest mówić Ojcu św. otwarcie o tragedii Kościoła Kat. w Rosji (w Bloku), bo mamy tego realny obraz. Sytuacja Kościoła na Wschodzie z każdym dniem nieomal jest gorsza – Lwów, Wilno, Białoruś – ginie tu generacja, która ratowała dotąd pewne wartości katolickie i polskie” (Białecki et al. 2017, 55).

Odnosząc się z kolei do wizyty abp. Poggi w Polsce w 1975 r., a szczególnie jej poznańskiego etapu:

„nakreślił zbliżony obraz zetknięcia się gościa z twardą naszą rzeczywistością. Najwięcej prawdy dowiedział się w spotkaniu z poradnictwem rodzin. Był urzeczony ich działalnością, ale i zaskoczony szczerością. Powiedziano mu, że jego wizyta i rozmowy z rządem wzbudzają w społeczeństwie obawy, by nie dał się oszukać. Partia bowiem symuluje, że jego obecność już jest normalizacją” (AAW SPP 04/30, k. 36).

Arcybiskup Baraniak brał w 1974 r. udział jako zastępca członka w Synodzie Biskupów poświęconym problemom ewangelizacji (delegacji Episkopatu przewodniczył kard. Wyszyński, wchodzili w jej skład kard. Wojtyła i bp Jerzy Ablewicz) Metropolita poznański pełnił ponadto funkcję przewodniczącego Krajowego Komitetu Roku Świętego, który przypadał w 1975 r. W związku z tym koordynował przygotowania duszpasterskie prowadzone w latach 1973-1975. Skład Komitetu ustaliła Rada Główna na posiedzeniu 15 czerwca 1973 r. (AAW SPP 04/28, k. 53; Jędraszewski 2009b, 467-473), dzień później zatwierdziła go Konferencja Plenarna (AAW SPP 04/266, 40). Abp

Baraniak odpowiadał również za bieżący kontakt z Komitetem Generalnym przygotowującym obchody Roku Świętego w Rzymie. Przygotowania do niego prowadzono na polecenie przesłane wszystkim Episkopatowi przez papieża Pawła VI, który tak definiował jego cele: odrodzenie wewnętrzne człowieka oraz jego pojednanie z Bogiem i ludźmi. Miały ten rok wieńczyć pielgrzymki narodowe wiernych do Rzymu. Jak podkreślał abp Baraniak w czasie obrad Konferencji Plenarnej 24-25 listopada 1974 r.:

„Pielgrzymka będzie stanowiła reprezentację Kościoła w naszej Ojczyźnie i zarazem reprezentację Kościołów diecezjalnych. Stąd wezmą w niej udział Ordynariusze Diecezji, przedstawiciele duchowieństwa, Siostry zakonne i wiernych, zwłaszcza ludzi młodych o postawie apostołskiej” (Białecki et al. 2017, 57).

Mimo wielu utrudnień ze strony władz PRL, pielgrzymka polska, jak oceniono na forum Konferencji Plenarnej z listopada 1975 r. zakończyła się sukcesem. Zwracano uwagę przede wszystkim na głębokie przeżycia religijne jej uczestników, którzy, dzieląc się swoimi doświadczeniami, budzili zainteresowanie wiernych ze środowiska rodzinnego i parafialnego (AAW SPP 04/279, 38-43). Efekty pracy abp. Baraniaka i Komitetu, którym kierował, wysoko oceniła Konferencja Plenarna Episkopatu Polski na swoim posiedzeniu w lutym 1976 r., jak zapisano w jej protokole: „Ksiądz Prymas podziękował Arcybiskupowi oraz Komitetowi Krajowemu za wszystko, co uczynił w ciągu dwóch i pół lat pracy, za prace podjęte i przeprowadzone mimo trudności. KPE udzieliła jednomyślnie absolutorium” (AAW SPP 04/280, 66-68).

Władzom, mimo wielu działań dezintegracyjnych prowadzonych przez SB w latach siedemdziesiątych, nie udało się doprowadzić do konfliktu w Episkopacie. Planowano m.in. poróżnić abp. Baraniaka z kard. Wojtyłą na tle „rozbieżności zdań w koncepcjach i w formach pracy duszpasterskiej” oraz nominacji kardynalskiej dla metropolity krakowskiego. Tego typu działania okazały się całkowicie nieskuteczne, gdyż między obydwoma hierarchami panowało pełne zrozumienie i wzajemny szacunek. Co ciekawe, z donosu jednego z informatorów aparatu represji znajdujących się w otoczeniu ordynariusza poznańskiego wynikało, że:

„Abp. Baraniak miał wypowiedzieć się, że gdyby w tej chwili miało miejsce konklawe, to najpoważniejszym kandydatem byłby Karol Wojtyła, który aktualnie ma doskonałą passę i jest bardzo wysoko notowany w kurii rzymskiej. Baraniak podkreślał ogromny takt kard. Wojtyły, który np. nie zabiera głosu pierwszy, a zwykle pod koniec dyskusji, co pozwala mu wyśrodkować swój głos, przez co zyskuje na autorytecie” (Jędraszewski, 2009b, 492-498).

Efektu nie przyniosły także inne działania SB. Wśród nich wspomnieć należy o systematycznie prowadzonych próbach poróżnienia abp. Baraniaka z jego sufraganami: bp. Franciszkiem Jedwabskim, bp. Tadeuszem Etterem i bp. Marianem Przykuckim (Jędraszewski 2009a, 39).

W 1976 r. stan zdrowia abp. Baraniaka zaczął się pogarszać i w związku z tym coraz rzadziej uczestniczył on w posiedzeniach Episkopatu. Od sierpnia do końca października metropolita poznański przebywał w szpitalu, gdzie odwiedzali go biskupi, m.in. kard. Wyszyński i kard. Wojtyła. Na listopadowym posiedzeniu Konferencji Plenarnej Prymas „Wyraził uczucia jedności z chorym arcybiskupem Antonim Baraniakiem, który tak regularnie uczestniczył w KPE” (Białecki et al. 2017, 61-62). Arcybiskup Baraniak do uczestnictwa w pracach Episkopatu powrócił w lutym 1977 r. Na posiedzeniu Rady Głównej:

„skierował do Księdza Prymasa serdeczne podziękowania za miłe słowa powitania, a bardziej jeszcze za skuteczne odwiedziny w szpitalu w Poznaniu. Wizyta Prymasa Polski wpłynęła bardzo pozytywnie na otoczenie i zmobilizowała personel pielęgniarsko-lekarski do serdeczniejszej troski o pacjenta. Ks. Arcybiskup przekazał wyrazy wdzięczności wszystkim Konfratom w biskupstwie, którzy pamiętali o nim w czasie choroby, a szczególnie tym, którzy uczestniczyli w Ostrowie Wielkopolskim w rozpoczęciu Nawiedzenia, które także na ziemi Poznańskiej okazuje się cudownym Działem Bożym” (AAW SPP 04/32, 16-17).

Jak się okazało, poprawa zdrowia metropolity poznańskiego była krótkotrwała. W kolejnych posiedzeniach Episkopatu ze względu na swoją chorobę abp Baraniak nie mógł już uczestniczyć, a 13 sierpnia 1977 r. zmarł.

PODSUMOWANIE

Arcybiskup Baraniak niezwykle silnie zasłużył się dla polskiego Kościoła działającego w realiach komunistycznej rzeczywistości. Doceniali ten fakt zarówno kard. Wyszyński jak i Jan Paweł II, którzy pamiętali o ofiarnej pracy metropolity poznańskiego (Białecki et al. 2017, 65). W ostatnim dziesięcioleciu działalności na forum Episkopatu abp Baraniak odgrywał istotną rolę, mimo iż miano najważniejszego partnera kard. Wyszyńskiego przypadło kard. Wojtyłce. Arcybiskup Baraniak doprowadził do końca kwestie przyjęcia statutu KEP; przewodniczył Komisji Posoborowej Episkopatu; zajmował zdecydowane stanowisko wobec polityki wyznaniowej władz, nie dając się nabrać na deklaracje ekipy E. Gierka; wzywał także do ostrożnego podejścia do kwestii nawiązania relacji dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej z PRL. We wszystkich tych kwestiach metropolita poznański podzielał stanowisko kard. Wyszyńskiego, z którym łączyła go nie tylko określona wizja działalności polskiego Kościoła, ale również strategia podejścia do władz PRL czy katolików „postępowych”. Podsumowując, należy stwierdzić, że abp Baraniak wniósł ważny wkład do prac Episkopatu Polski w ostatnim dziesięcioleciu swojej biskupiej posługi.

BIBLIOGRAFIA:

I. Źródła

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Sekretariat Prymasa Polski:

AAW SPP 04/22, Komisja Główna Episkopatu Polski 1967.

AAW SPP 04/23, Komisja Główna Episkopatu Polski 1968.

AAW SPP 04/24, Komisja Główna Episkopatu Polski 1969.

AAW SPP 04/25, Rada Główna Episkopatu Polski 1970.

AAW SPP 04/26, Rada Główna Episkopatu Polski 1971.

AAW SPP 04/27, Rada Główna Episkopatu Polski 1972.

AAW SPP 04/28, Rada Główna Episkopatu Polski 1973.

AAW SPP 04/30, Rada Główna Episkopatu Polski 1975.

AAW SPP 04/32, Rada Główna Episkopatu Polski 1977.

AAW SPP 04/232, Konferencja Plenarna Episkopatu Polski 15-16 VI 1967.

AAW SPP 04/250, Konferencja Plenarna Episkopatu Polski z 3-4 IX 1970.

AAW SPP 04/266, Konferencja Plenarna Episkopatu Polski 15-16 VI 1973.

AAW SPP 04/279, Konferencja Plenarna Episkopatu Polski z 19-20 XI 1975.

AAW SPP 04/280, Konferencja Plenarna Episkopatu Polski z 18-19 II 1976.

AAW SPP 04/292, Konferencja Plenarna Episkopatu Polski z 15-16 VI 1977.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie:

AIPN 0445/70, Opracowania kościelne i materiały duszpasterskie dotyczące różnych zagadnień.

AIPN 01283/578, Almanach biskupów Kościoła Rzymskokatolickiego 1968 r.

Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski:

ASKEP 013100.

II. Opracowania

Białecki, Konrad i Rafał Łatka. 2017. Arcybiskup Antoni Baraniak. *Biuletyn IPN*, 11, 128-136.

Białecki, Konrad et al. 2017. *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904-1977*. Poznań-Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.

Dudek, Antoni. 1999. Lawirowanie. Ekipa Gierka wobec Kościoła katolickiego 1971-1978. *Więź*, 7, 125-152,

Eisler, Jerzy 2000. Hierarchowie Kościoła katolickiego wobec kryzysów politycznych 1956, 1968, 1970. W: *Społeczeństwo, państwo, Kościół (1945-2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Szczecin 15-16 VI 2000 r.*, red. Arkadiusz Kawecki, Krzysztof Kowalczyk i Atur Kubaj, 6-42. Szczecin: Wydawnictwo Zachodniopomorskie.

Grajewski, Andrzej. 2009. Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli – dwie osobowości i dwie koncepcje polityki wschodniej Watykanu. *Studia Prymasowskie*, 3, 51-80.

- Gryz, Ryszard. 2007. *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*. Kielce: Akademia Świętokrzyska.
- Jędraszewski, Marek. 2009a. Działania aparatu bezpieczeństwa skierowane przeciwko arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi. W: *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Wielkopolsce w latach 1956-1970*, red. Konrad Białecki, 27-53. Poznań: Instytut Pamięci Narodowej.
- Jędraszewski, Marek. 2009b. *Teczki na Baraniaka*, t. 1: *Świadek*. Poznań: Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo Bonami.
- Kosiński, Stanisław. 1982. Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904-1977). W: *Chrześcijaństwo*, t. 7, red. Bohdan Bejze, 231-290. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Łatka, Rafał. 2019. *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Łatka, Rafał. 2018. Prymas Wyszyński wobec rzeczywistości politycznej doby Władysława Gomułki. W: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. Michał Siedziako, Zbigniew Stanuch i Grzegorz Wejman, 47-65. Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej.
- Raina, Peter. 2001a. *Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie*. Warszawa: PAX.
- Raina, Peter. 2001b. *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu*. Warszawa: PAX.
- Przykucki, Marian. 2006. Arcybiskup Antoni Baraniak. Bohater Kościoła i Ojczyzny w 25. rocznicę śmierci. W: „*Beati pacifici*”. *Listy, wspomnienia, pierwszego metropolity szczecińsko-kamieńskiego*, red. Maria Frankel i Bogdan Twardochleb, 219-235. Szczecin: Wydawnictwo „Dokument”.
- Skibiński, Paweł. 2013. Cele polityki władz komunistycznych w Polsce wobec Stolicy Apostolskiej do roku 1978. *Glaukopis*, 33, 333-346.
- Stępień, Marek. 2014. *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*. Łomża: Wydawnictwo Spes.
- Wąsowicz, Jarosław. 2008. Arcybiskup Antoni Baraniak SDB. Wspomnienie w 50. rocznicę objęcia rządów w metropolii poznańskiej. *Kronika Wielkopolski*, 1, 15-34.
- Wojcieszek, Elżbieta. 2016. Najtrudniejszy przeciwnik. O Arcybiskupie Antonim Baraniaku (1904-1977). *Kronika Miasta Poznania*, 1, 188-198.
- W służbie Kościoła poznańskiego. Księga pamiątkowa na 70-lecie urodzin arcybiskupa metropolity dr. Antoniego Baraniaka*, red. Ludwik Bielarzewski. 1974. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Żaryn, Jan. 2006. Dzieje Konferencji Episkopatu Polski w zarysie (1919-1945-1989-2000). W: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, oprac. Jan Żaryn, 9-32. Warszawa-Poznań: Pallottinum.